

Н. Б. Антонець
**ОБРАЗ БАТЬКІВЩИНИ В ПІДРУЧНИКАХ ДЛЯ ДІТЕЙ
УКРАЇНСЬКИХ ЕМІГРАНТІВ (1920–1940)**

У 1919-1920 рр. чимало українців змушено залишили Батьківщину. Оскільки Австрія однією з перших визнала Україну самостійною державою і вже в 1918 р. у Відні відкрилося посольство Української Народної Республіки, більшість українських емігрантів почало своє поневіряння по чужих краях саме з цього міста.

У листопаді 1919 р. у столиці Австрії опинився голова Педагогічної комісії для друку шкільних книжок за кордоном Міністерства освіти УНР Антін Крушельницькій. Належачи до тієї переважної більшості емігрантів, які були впевнені, що вони невдовзі повернуться на Батьківщину, А. Крушельницькій відразу розпочав роботу щодо забезпечення навчальних закладів майбутньої незалежної України необхідними підручниками. Так, у січні 1920 р. він друкує у віденському українському часописі “Воля” статтю “Чергові завдання Українського уряду і громадянства у справі шкільництва”, де, зокрема, пише про необхідність об’єднати всі українські видавничі сили, які опинилися у Відні, для здійснення спільного проекту “Єдина школа”. У результаті виконання цього проекту повинні були побачити світ підручники з усіх предметів для всіх класів майбутньої української школи.

Одним із найактивніших помічників А. Крушельницького в намаганні виконати поставлене завдання став український педагог і літератор, і також вимушений емігрант Спиридон Черкасенко. Завдяки спільним зусиллям у спеціально створеному українському видавництві “Земля” протягом 1920-1922 рр. було видано серію українських підручників. Серед них – укладена А. Крушельницьким двотомна хрестоматія для старших класів “Вибір з українського народного письменства”, “Економічна географія України” І. Феценка-Чопівського, а також буквар, читанки та “Короткий курс правопису з додатком самостійного писання” С. Черкасенка. Безумовно, ці підручники не потрапили до шкіл радянської України. Проте їм судилося інша місія – вони стали тими книгами, завдяки яким діти українських емігрантів ознайомилися із своєю далекою Батьківщиною.

Завдяки чому ж створювався її образ? Розглянемо для прикладу читанку для першого класу С. Черкасенка. Зауважимо, що цей підручник автор розробив ще в умовах царської Росії, коли україномовну школу було заборонено і українські діти навчалися за книжками, що створювалися російськими авторами для російських дітей, а тому були не лише російськомовними, а й відображали дійсність, світовідчуття російського народу. На противагу цьому С. Черкасенко створив підручник, який відображав побут, народні традиції, фольклор, здобутки красного письменства, історію українців, а також рослинний та тваринний світ рідного краю. Тексти доповнювалися відповідними малюнками, наприклад, “Селяни

слухають пісню кобзаря”, “Сільське весілля”, “Печерська лавра з боку Дніпра” тощо. Певним чином в умовах еміграції такий матеріал допомагав дитині скласти фрагментарне уявлення про Україну.

Проте педагоги розуміли проблематичність формування національної ідентичності і виховання патріотичних почуттів в українських дітей, які живуть в Австрії або Чехії. Про це, зокрема, свідчить ініціатива ще однієї української емігрантки – Софії Русової. В одному із своїх листів, який датується 1939-м роком, Софія Федорівна спонукала С. Черкасенка створити хрестоматію, що складалася б з художніх описів різних місцевостей України і таким чином сприяла б більш повному ознайомленню дітей емігрантів із Батьківщиною. Проте цей задум не було реалізовано в першу чергу через фінансові проблеми.

Т. Л. Гавриленко

ОБРАЗ БАТЬКІВЩИНИ В ПІДРУЧНИКАХ З ЧИТАННЯ ДЛЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПЕРІОД ВІДРОДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКОЛИ В УКРАЇНІ (1991–2001)

Образ Батьківщини є багатомірним ментальним утворенням, що виникає у свідомості людини фактично з народження, формується в сім'ї та в подальшому в освітніх закладах, зокрема в початковій ланці школи. Особливо виразно образ Батьківщини представлено в змісті літературного читання та відповідній навчальній літературі для молодших школярів. Спробуємо оглядово висвітлити означене питання на основі аналізу підручників з читання, виданих у період відродження національної школи в Україні в 90-х рр. минулого століття. Серед розмаїття читанок, надрукованих у цей час, розглянемо навчальні книжки, підготовлені провідними фахівцями в галузі початкової освіти – Н. Ф. Скрипченко, О. Я. Савченко і Н. Й. Волошиною (співавтор читанки для 4(3) класу), та рекомендованих Міністерством освіти України для використання в школах з українською мовою навчання.

Проаналізувавши більше ніж 20 читанок для три- та чотирирічної початкової школи, слід зазначити, що темі Батьківщини відводиться помітне місце серед запропонованих тем для дитячого читання. Побудова підручників за лінійно-концентричним принципом дала можливість авторам наскрізно розглянути цю тему в кожному класі з поступовим поглибленням і розширенням її змістового наповнення. Однак більш рельєфно та акцентовано вона відображена в розділах: “Україно, краю рідний” (2(1) класи), “Роде наш красний”, “Давно те діялось” (3 (2) класи), “На світі є одним одна Вкраїна”, “Краса землі, краса життя”, “Давно те діялось”, “Народні звитяжці”, “Видатні письменники України” (4(3) класи).

З'ясовано, що поняття Батьківщини розглядається інтегрально, складниками якого є “мала” і “велика” Батьківщина. Відтак його наповнюють такі концепти, як мамина колицька, батьківська хата, родина, рідна мова, рідний край, Вітчизна, держава, країна. Образ Батьківщини формується у